

як Мухамедадь-Баттани (850 — 929 р.), астроном, який склав астрономічні таблиці, Ібн-Юнас (950—1009 р.), що досяг помітних успіхів у тригонометрії і зробив чимало істотних спостережень місячних і сонячних затемнень, Ібналь-Хайсам (965—1020 р.), що одержав популярність своїми роботами в області оптики, Ібн-Рушд (1126—1198 р.), найвизначніший філософ і натураліст свого часу, що вважав Аристотеля своїм учителем. У XIV столітті в полеміці з античними вченими народжуються нові ідеї, починають використовуватися математичні методи, тобто йде прогрес підготовки майбутнього точного природознавства. Лідерство переходить до групи вчених Оксфордського університету, серед яких найбільш значна фігура - Томас Брадвардин (1290—1349). Йому належить трактат «Про пропорції» (1328 р.), який в історії науки оцінюється як перша спроба написати «Математичні початки натуральної філософії» (саме так майже триста шістьдесят років потому назве свою знамениту працю Ісаак Ньютон) [4,5,6].

Усе вищесказане свідчить про те, що протягом багатомісячної, досить помурної епохи, іменованої середньовіччям, інтерес до пізнання явищ навколишнього світу все-таки не вгасав, і процес пошуку істини продовжувався. З'являлися все нові і нові покоління вчених, що прагнуть, незважаючи ні на що, вивчати природу. Разом з тим наукові знання цієї епохи обмежувалися в основному пізнанням окремих явищ, які легко уклалися в натурфілософські схеми світосприймання, висунуті ще в період античності (головним чином у вченні Аристотеля). У таких умовах наука ще не могла піднятися до розкриття об'єктивних законів природи. У його нинішньому розумінні — ще не сформувалося. Вона знаходилася в стадії своєрідної «преднауки».

Коли в XIX столітті природознавство досягло досить високого рівня розвитку і був накопичений і систематизований великий фактичний матеріал, тобто коли були пізнані справжні причини явищ, розкриті їх реальні зв'язки між собою, існування натурфілософії утратило всяке історичне значення. А в зв'язку з цим розуміння філософії як «науки наук» також припинило своє існування. Разом з відходом з історичної арени старої натурфілософії сама філософія, так само як і різні галузі природознавства, знайшла свій предмет. Однак тісний двосторонній зв'язок між філософією і природознавством зберігається донині.

Література

1. Азерников В.З. Неслучайные случайности. Рассказы о великих открытиях и выдающихся ученых. — М., 1972.
2. Аустров Б.А. Биология вчера и сегодня. — М., 1969.
3. Плавильщиков Н.Н. Из истории биологии. — М., 1970.
4. Шамин А.Н. История биологической науки. — М., 1961.
5. История биологии с древнейших веков до наших дней. — М., 1975.
6. Аруцев А.А., Ермолаев Б.В., Кутателадзе И.О., Слуцкий М.С. Концепции современного естествознания: Учебное пособие. — Р-н-Дону, 1999. — 368 с.

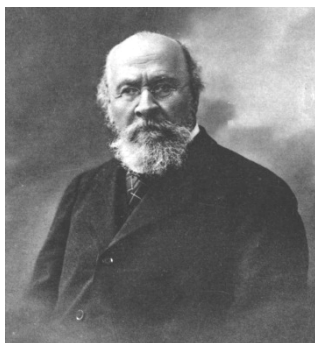
АКАДЕМІК В.В. ЗАЛЕНСЬКИЙ — СПОДВИЖНИК І.І. МЕЧНІКОВА ТА О.О. КОВАЛЕВСЬКОГО

Закалюжний В.М. (м. Полтава)

Володимир Володимирович Заленський народився 26 січня 1847 року в селі Шахворостівка Миргородського повіту Полтавської губернії в родині відставного генерал-майора Володимира Івановича Заленського. Вийшовши у відставку, В.І. Заленський був предводителем дворянства. Мати В.В. Заленського, Ольга Олексіївна, уроджена Ломиковська, належала до козацько-

старшинського роду, який з давніх пір жив у Миргородському повіті Полтавської губернії. Матір Заленський втратив на сьомому році життя, а через рік помер і батько. Хлопчик залишився під наглядом опікунів і вчителів [1,2,3].

В 1857 році Володимира Заленського відправили на навчання у 2-гу Харківську гімназію. В її стінах він познайомився і потоваришував з Іллею Мечниковим,

вірну дружбу з яким проніс через все життя. Саме в роки навчання в гімназії у Володимира Заленського проявився потяг до науки. Він стає одним із перших і найбільш активних членів створеного Мечниковим гімназичного наукового гуртка «Союз науки».

В 1864 році він закінчує гімназію із золотою медаллю і поступає на природниче відділення фізико-математичного факультету Харківського університету. Закінчив університет В.В. Заленський екстерном зі ступенем кандидата. Темою його випускної роботи було «Про будову нервової системи медичної п'явки».

У 1869 році у Харківському університеті Заленський захистив магістерську дисертацію на тему «Історія ембріонального розвитку кліщів». Навесні 1871 року в Новоросійському університеті в Одесі Заленський захистив дисертацію на ступінь доктора зоології на тему «Історія розвитку аранеїд». Матеріали дисертації були незадовго до цього опубліковані в Києві [2].

Наукову діяльність В.В. Заленський розпочав у 1867 році у Німеччині в Гіссені в лабораторії професора Рудольфа Лейкарта. Тут Заленський виконав свої перші дослідження відкритого ним паразитичного рака *Sphaeronella leukarti*. В цій лабораторії було покладено також і початок робіт над магістерською дисертацією «Історія ембріонального розвитку кліщів».

Свою педагогічну діяльність В.В. Заленський розпочав у віці 23 років у 1870 році в Новоросійському (нині Одеському) університеті в Одесі. На правах приват-доцента він читав курс зоології. Проте незабаром, у 1871 році за рекомендацією О.О. Ковалевського та І.І. Мечникова він був обраний екстраординарним професором зоології Казанського університету. З 1873 року він ординарний професор Казанського університету по кафедрі зоології, де і викладав впродовж 10 років. У 1882 році за клопотанням О.О. Ковалевського та рекомендацією І.І. Мечникова відбулося обрання В.В. Заленського ординарним професором зоології Новоросійського університету в Одесі. З 1896 року він отримує звання заслуженого професора і другий період викладання в Одесі триває 14 років. Для педагогічних цілей В.В. Заленський переکлав 2 підручники — «Основи порівняльної анатомії хребетних тварин» Роберта Відерсгейма (1885 р.) та «Підручник зоології» Ріхарда Гертвіга, забезпечивши останній своїми змінами та доповненнями. У «Підручнику зоології» Р. Гертвіга, що вийшов першим виданням у 1891 році і неодноразово перевидавався, Заленський майже в усіх групах тварин розширив розділ, який стосується історії розвитку. Ряд лекцій, прочитаних В.В. Заленським в Одесі в 1895 році було видано під загальним заголовком «Основні початки загальної біології». Принципи будови і розвитку тварин. Теорія еволюції» (1896 р.). В період свого викладання в Казані та Одесі В.В. Заленський обирався головою Казанського, а потім Новоросійського товариства дослідників природи [1,2,3].

Свої основні праці Володимир Заленський присвятив порівняльній ембріології і морфології та виявленню на основі ембріологічних даних еволюційних зв'язків між таксонами тварин. Йому належить власний варіант гіпотези про походження багатоклітинності (1886 р.), названий А.В. Івановим гіпотезою

генітогастрії. Основна його увага була приділена ембріології маловивчених груп безхребетних. В.В. Заленському належать роботи з розвитку коловерток, молюсків, мшанок, багатошетенкових черв'яків, п'явок, немертин, покривників. Йому належить також монографічне дослідження розвитку стерляді, роботи з порівняльної анатомії осетрових і дводішних риб. Свої роботи він неодноразово доповідав на з'їздах природознавців і лікарів та міжнародних зоологічних конгресах (1895 р. — у Лейдені; 1898 р. — у Кембриджі; 1904 р. — у Берні; 1913 р. — у Монако). Він неодноразово відвідував біологічні станції Європи, тривалий час працював на Неаполітанській станції.

Як директор зоологічного музею Академії наук Російської імперії, який він очолював з 1897 по 1906 рік, він залучався до досліджень Березівського мамонта — унікальної знахідки, що надійшла до музею у 1901 році. Результатом цих досліджень стала його робота «Остеологічні і одонтографічні дослідження над мамонтом (*Elephas primigenius*) і слонами (*Elephas indie* та *Elephas africanus*)» (1903 р.), а також «Мікроскопічне дослідження деяких органів мамонта, знайдених на річці Березівці» (1909 р.).

Розпочинаючи з 1901 року після смерті О.О. Ковалевського В.В. Заленський очолював особливу зоологічну лабораторію Академії наук у Санкт-Петербурзі та Севастопольську біологічну станцію. Ним був виконаний значний цикл робіт з вивчення морфології черв'яків. У цей період критично переглянувши всю літературу з питання про походження мезодерми, він створив власну концепцію, в якій в основу розрізнення мезобласта і мезенхіми поклав не морфологічний, а генетичний принцип. В.В. Заленський багато зробив для популяризації біологічних знань. Він читав популярні лекції, публікував спеціальні роботи, наприклад, «Ембріологія і еволюція» (Природа, 1915 р.), «Біологічні парадокси» (Природа, 1917 р.) [2,3].

Володимир Володимирович Заленський найближчий сподвижник І.І. Мечникова та О.О. Ковалевського, один із творців еволюційної порівняльної ембріології. Він зробив багато для утвердження еволюційного навчання на основі даних порівняльної ембріології, головним чином безхребетних тварин. Йому належить власна концепція походження мезодерми. Крім того, він описав явище фолікулярного брунькування у сальп, при якому зародок листка і органи на перших стадіях формуються не з бластодерми заплідненої яйцеклітини, а з дериватів фолікулярних клітин, що оточують яйце.

У 1891 році за роботи в галузі порівняльної ембріології В.В. Заленський разом з О.О. Ковалевським був удостоєний Президією Академії наук премії Ф.Ф. Брандта. Загальна кількість наукових публікацій В.В. Заленського досягає 90 робіт, серед яких і монографічні видання:

- 1) Заленский В.В. История развития аранеин // Записки Киевского общества естествоиспытателей. — Т. 2. — 1871. — Вып. 1. — С. 1–72 (докторская диссертация);
- 2) Заленский В.В. История развития стерляди // Тр. общ. естествоисп. при Казанском университете. — Т. 7. — 1878. — Вып. 3. — С. 1–226; Т. 10. — 1880. — Вып. 2. — С. 227–545.
- 3) Заленский В.В. Остеологическое и одонтографическое исследование над мамонтом *Elephas primigenius* и слонами (*Elephas indie* та *Elephas africanus*) // Научные результаты экспедиции, снаряженной Академией наук для раскопки мамонта, найденного на р. Березовке в 1901 году. — СПб., 1903. — Т. 1. — 124 с.

До останніх днів життя академік В.В. Заленський активно працював і помер 8 жовтня 1918 року у Севастополі [3].

Література

1. Владимир Владимирович Заленский // Мазурмович Б.Н. Выдающиеся отечественные зоологи. — М.: Учпедгиз, 1960. — С. 123–127.

2. Касьяненко В.Г. Владимир Владимирович Заленский // Вестник зоологии. – 1968. – №6. – С. 89–91.
3. Слепкова Н.В. Владимир Владимирович Заленский // Фокин С.И. Русский ученые в Неаполе. – СПб.: Алетей, 2006. – С. 144–147.

ИСТОРИЯ РАЗРАБОТКИ НАСЛЕДИЯ А.С. МАКАРЕНКО: ФАКТОРЫ РАЗВИТИЯ (1975-1991 ГГ.)

Иллалтдинова Е.Ю. (г. Н. Новгород)

В российской истории освоения и разработки наследия А.С. Макаренко, начавшейся фактически еще при его жизни, выделяются следующие периоды [1]: 1939-1953 гг., 1953-1975 гг., 1975-1991 гг., с 1992 г. до сего дня. Исследование развития макаренковедения как относительно самостоятельной области педагогики позволяет выявить факторы этого развития и сделать на конкретном историко-педагогическом материале некоторые обобщения в двух аспектах. Во-первых, это определение объективных и субъективных факторов истории разработки макаренковского наследия. Во-вторых, это выявление внутренних и внешних факторов развития педагогической науки на примере макаренковедения как относительно самостоятельной ее области, имеющего как специфические, так и общие особенности.

К объективным факторам, существенно определившим историю разработки наследия А.С. Макаренко в 1975-1991 гг., относим: обострение идеологической борьбы с Западом, перестройку в СССР, реформирование образования, предполагающее введение производительного труда в жизнь школьников и 100-летие со дня рождения А.С. Макаренко.

В рамках идеологической борьбы западногерманское макаренковедение привело к актуализации макаренковского наследия в официальной педагогике, как ответной реакции на активизацию работы марбургской лаборатории «Макаренко-реферат» (начала действовать с 1966 г.). Результатом стала консолидация сил макаренковедов социалистических стран и их сотрудничество с западным макаренковедением, что в свою очередь способствовало инициации ретроспективного анализа проведенной в стране работы по «изучению» и «применению» наследия А.С. Макаренко. Началось признание возможности вариативности интерпретации наследия. В отечественном макаренковедении стали развиваться новые подходы вместо «единственно верного, советского». Началось формирование восприятия А.С. Макаренко как классика мировой педагогики, расширилась проблематика и масштаб исследований.

Демократизация общества, партийного и государственного управления, образования в ходе перестройки в СССР способствовала разработке демократических основ социально-педагогического наследия А.С. Макаренко, которая была невозможна в рамках командно-административной, жестко централизованной системы. Стало возможным теоретическое осмысление коммунарской методики И.П. Иванова как одного из направлений общественно-педагогического движения последователей А.С. Макаренко предыдущего периода. Повышение активности последователей А.С. Макаренко способствовало институционализации макаренковедения: в РСФСР в 1986 г. В.М. Опалихиным была создана Лаборатория А.С. Макаренко в Институте усовершенствования учителей Челябинска. Она просуществовала 5 лет до 1991 г. Все делалось на общественных началах, помощь была со стороны Педагогического общества РСФСР и Обкома КПСС.

В ходе подготовки и реализации реформы образования 1984 г. сформировалось макаренковское (новаторское, альтернативное) направление в организации производительного труда, которая предполагала такие формы как